

НОВОВВЕДЕННЯ ГОСПОДАРИВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ НАПРИКІНЦІ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ОБЛАСТЕЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)

Неля ЖУЛКАНИЧ,

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Ужгород (Україна)

Олександр ЖУЛКАНИЧ,

Ужгородський торговельно-економічний інститут

Київського національного торгово-економічного університету

Ужгород (Україна), n.zhulkanych@gmail.com

INNOVATIONS IN MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR AT THE END OF THE XX CENTURY (ON THE EXAMPLE OF AREAS OF THE CARPATHIAN REGION)

Nelya ZHULKANYCH,

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-3844-0784

Alexandr ZHULKANYCH,

Uzhhorod Trade and Economics Institute KNTEU, Uzhhorod, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-5855-9956

Zhulkanych Nelya, Zhulkanych Alexander. Innovations in the agricultural sector in the late XX century (on the example of the areas of the Carpathian region). **The purpose** of the article is to study the peculiarities of the introduction of new forms of management in agricultural production in the Ukrainian Carpathians in the 80's. last century. **Scientific novelty.** The article examines the problems and consequences of the introduction of new forms of management in the agricultural sector in general and the regions of the Ukrainian Carpathians, in particular. Much attention is paid to the problems of specialization and concentration of agricultural production in the 80s of last century. In particular, the problems of transferring livestock to industrial production technology, which was extremely relevant for the region, were analyzed. Livestock in the analyzed period has received the greatest development in the agricultural sector of the Ukrainian Carpathians, given the natural, geographical and climatic features. **Conclusions.** The country's leadership has constantly declared in state documents the intention to bring the country to a higher level of agricultural production, to achieve dynamic development of the agricultural sector. The main focus was on increasing grain production, which was rightly considered the basis of the food fund. However, due to excessive centralization of the economy, resistance from bureaucratic management structures in the analyzed period failed to achieve the introduction of intensive technologies and increase the return on investment in agricultural production. It is proved that constant interference in the activities of collective and state farms by representatives of various levels of government and party structures of the region, their dictates about the timing of agricultural work, initiating frequent personnel changes, distrust of farm specialists and other unpopular steps contributed to the slow but steady decline of agriculture.

Keywords: agricultural sector, economy, collective bargaining, specialization, management.

Постановка проблеми. Основні засади функціонування аграрної сфери в суспільстві впродовж радянського періоду історії, не змінилися. За рахунок сільського господарства розвивалися інші галузі народного господарства. Воно забезпечувало, хоча й не повністю, потреби населення в продовольстві та промисловості в сировині. Управління сільським господарством залишалося жорстко централізованим. Проблеми галузі невпинно зростали. Реалії життя вимагали зміни співвідношення форм власності, економічних відносин на селі, що й зумовило спроби впровадження нових форм господарювання в аграрній сфері. Оскільки, аграрний сектор України все ще перебуває в процесі реформування, спроб впровадження інтенсивних технологій та засобів підвищення віддачі капіталовкладень в аграрне виробництво, доцільним

бачиться аналіз різноманітного досвіду здійснення подібних заходів у різних економічних системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання спроб впровадження нових форм господарювання в аграрному секторі України в цілому знайшли відображення в працях Каденюка О.¹, Панченко П. П., Шмарчук В. А.², Петько Б. О., Колесника Л. А.³ та ін. Згадані дослідники вивчали проблеми запровадження колективного та орендного підяду у сільськогосподарському виробництві України загалом, без врахування регіональних особливостей.

Метою даної статті є дослідження особливостей впровадження нових форм господарювання в аграрному виробництві областей Українських Карпат у 80-х рр. минулого сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Однією із спроб

¹ Kadeniuk O. *Ahrarna istoriia Ukrainy [Agrarian history of Ukraine]*, Kamianets-Podilskyi, Abetka, 2005, 300 p. [in Ukrainian].

² Panchenko P. P., Shmarchuk V. A. *Ahrarna istoriia Ukrainy [Agrarian history of Ukraine]*, Kyjiv: T-vo “Znannia”, KOO, 2000, 342 p. [in Ukrainian].

³ Petko B. O., Kolesnyk L. A. “Vdoskonalennia vykorystannia zemelnykh i vodnykh resursiv v systemi APK” [Improving the use of land and water resources in the agro-industrial complex], *Visnyk Lvivskoho universytetu [Bulletin of Lviv University]*, Serii ekonomika, 1987, Vyp. 19, P. 47–50 [in Ukrainian].

відродження у селянина відчуття господаря землі було впровадження у 80-х рр. в колгоспах та радгоспах колективного підряду. На нього покладалися значні сподівання в укріпленні госпрозрахунку, створенні умов, які б стимулювали підвищення продуктивності праці. Перші ланки та бригади колективного підряду були створені ще в кінці 50-х – на початку 60-х років. Активізуючи цю форму внутрігосподарських госпрозрахункових економічних відносин, яка базувалася на взаємній заінтересованості працівника і підприємства в результатах виробництва, планувалося виховати у сільських трудівників почуття господаря.

Трудовий колектив самостійно господарював на закріпленій за ним землі, використовуючи надані господарством матеріали й сировину, віддаючи йому вироблену продукцію. Частину прибутку використовували для матеріального стимулювання членів колективу.

З початку 80-х рр. радянські чиновники багато уваги приділяли відвертому вихвалянню застосування колективного підряду в сільському господарстві, який “забезпечує досягнення високих результатів сільськогосподарського виробництва з меншими затратами праці й коштів”. Власне, колективний підряд не що інше як відома вже акордно-преміальна система праці. Вона передбачала створення окремих ланок чи бригад, які забезпечувалися необхідними для роботи інструментами та механізмами і відповідним обсягом (фронтом) робіт. Від решти ланок господарства їх відрізняла теоретична можливість самостійного планування строків виконання робіт та залежність заробітку від кінцевих результатів праці. Проте, працюючи за цим принципом трудові колективи не були позбавлені постійної опіки керівників господарств, не могли вирішувати виробничі питання самостійно.

Кількість підрядних колективів у господарствах, до прикладу, Івано-Франківській області у 1983 р. становила в рослинництві 183 бригади, в тваринництві – 34. У 1984 р. їх число зросло відповідно на 304 та 35⁴

Здебільшого бригади, які працювали на колективному підряді створювалися лише формально, для статистичної звітності, а форми роботи сільських трудівників не зазнавали змін. До кінця 1987 р., згідно з офіційною статистикою, 92,2 % працівників аграрної сфери Івано-Франківської області працювало за методом колективного підряду⁵.

Однак, реальне впровадження підряду стримували практика централізації всіх функцій управління в сільськогосподарських підприємствах на принципах одноосібності, недосконалість економічних методів управління на всіх рівнях агропромислового комплексу, дріб'язкова опіка, обмеження самостійності колективів, їх матеріальна залежність від розмірів наданих виробничих ресурсів, часте відволікання членів підрядних трудових колективів для роботи на інших ділянках виробництва. Задум впровадження колективного, переважно бригадного, підряду заслуговував схвалення. В результаті зазначеного заходу у конкретного поля повинен був з'явитися

постійний господар, проте в тогочасних умовах цього не відбулося.

В багатьох господарствах до створення бригад, що працювали на колективному підряді, підійшли формально. Спрацьовувала багаторічна партійна логіка: якщо з цього питання необхідно звітуватися, виконання його чітко контролюється, то необхідно в прискореному темпі створювати такі бригади (хоча б для звітності). В результаті оплата праці в таких колективах продовжувала здійснюватися не за обсяг виробленої кінцевої продукції, а за обсяг виконаних робіт, тобто в організації виробництва нічого не змінювалося. У членів названих колективів відсутніми були мотивація до підвищення продуктивності праці, матеріальна заінтересованість у збільшенні виробництва продукції.

У червні 1987 р. ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР прийняла постанову “Про переведення об'єднань, підприємств та організацій галузей народного господарства на повний госпрозрахунок та самофінансування”. Спроби впровадження економічних механізмів господарювання, як завжди в Радянському Союзі, відбувся вольовими, директивними методами. Проте, перевести господарства на самофінансування за рахунок власних фінансових засобів, в зазначений період не було можливості, оскільки колгоспи, радгоспи та міжгосподарські об'єднання мали значні суми заборгованостей і нестачу власних оборотних коштів. До прикладу, господарства Івано-Франківської області у 1987 р. мали таких заборгованостей за позиками Держбанку СРСР та постачальникам на суму близько 90,0 млн. крб, а нестача власних оборотних коштів складала ще 92,1 млн. крб.⁶

Перевага господарського розрахунку полягала в залежності від доходів з врахуванням кінцевого результату, в організації безбиткової роботи господарств. За таких умов колективні форми господарювання мають право на існування, проте вони повинні ґрунтуватися на застосуванні економічних методів господарювання, а постійне втручання держави в перебіг об'єктивних економічних процесів призвело до відчуження селянина від землі.

На початку 80-х рр. черговою спробою перетворити українського селянина – найманого працівника на землі держави – в господаря землі було впровадження орендних відносин. Історія розвитку орендного підряду в сільськогосподарському виробництві радянської Україні пройшла кілька етапів: значне поширення в період непу, заборона у зв'язку із суцільною колективізацією у 30-х рр. і офіційно проголошене право на оренду із прийняттям Закону колишнього Радянського Союзу “Про кооперацію в СРСР” (1988 р.)⁷.

За нових умов виробництво ставало більш спеціалізованим, орендні колективи спеціалізувалися на виробництві певного виду продукції. Серед важливих мотивів переходу на оренду – бажання одержувати більші прибутки, стати незалежним господарем та випробувати свої сили у новій справі. Однак, нові умови господарювання не призвели до самостійності селян у виробництві та розпорядженні кінцевою продукцією, не

⁴ Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO) [State Archives of Ivano-Frankivsk region], F. R-295, op. 5, od. zb. 5303, Ark. 340 [in Ukrainian].

⁵ DAIFO [State Archives of Ivano-Frankivsk region], F. R.-1, op. 1, od. zb. 5365, Ark. 37 [in Ukrainian].

⁶ DAIFO [State Archives of Ivano-Frankivsk region], F. R-295, op. 5, od. zb. 5801, Ark. 12 [in Ukrainian].

⁷ Panchenko P. P., Shmarchuk V. A. Ahrarna istoriia Ukrainy [Agrarian history of Ukraine], Kyjiv, T-vo “Znannia”, KOO, 2000, P. 291 [in Ukrainian].

сформували у селян господарського ставлення до засобів виробництва. На жаль, в аналізованій період не відбулося зміни виробничих відносин на селі. Спроби поєднання командно-адміністративних методів керівництва аграрною сферою з елементами ринкових відносин виявилися безрезультатними. Проте, оренда не змінюючи форм власності підготувала передумови для зміни форм організації виробництва.

Одним з недоліків оренди була її короткотерміновість. Понад 50 % договорів оренди землі і засобів виробництва, між господарствами-орендодавцями і орендарями-селянами, уклалися на один рік. Орендар не переймався покращенням земель, підвищенням їх родючості, бережливим ставленням до техніки, оскільки не мав впевненості, що його затрати будуть результативними. Серед головних причин, які стримували розвиток орендних відносин варто відзначити наступні: недостатню самостійність колективів у вирішенні виробничих завдань, недостатню економічну підготовку як працівників, так і керівників до нових умов господарювання, поспішність у проведенні підготовчої роботи і невисоку забезпеченість орендарів технікою. Найвною була також надмірна опіка голів колгоспів та директорів радгоспів, які часто самостійно призначали керівників орендних колективів. В результаті значна частина орендних колективів існувала лише на папері. Згідно із звітністю в Закарпатській області у 1983 р. на колективному під'язді в рослинництві та тваринництві працювало 23,1 % бригад та ланок, а у 1986 р. вже 79,9 %⁸.

Значного поширення набули сімейний та індивідуальний під'язд. З 1980 р. в радгоспі ім. Фрунзе Ужгородського району Закарпатської області сімейний під'язд був запроваджений на догляді 280 га площ виноградників. За 1986 і 1987 рр. рентабельність господарювання становила 75,7 та 94,0 %. У колгоспі "Перемога" того ж району на сімейному під'язді працювало 64 особи, зайняті в овочівництві закритого ґрунту. За 1985–1987 рр. рентабельність їх роботи склала 35–40 %⁹. З 1988 р. розпочалося масове впровадження орендних відносин в Україні, настільки масове, що постала загроза суцільної орендизації. За два роки на орендний під'язд перейшли понад 5000 господарств.

Перехід на орендні відносини в більшості колгоспів, як вже зазначалося, було здійснено формально. В результаті зазначений перехід не спричинив зростання сільськогосподарського виробництва. Так, у колгоспі «Радянська Верховина» Путивльського району Чернівецької області у 1990 р. в умовах оренди вироблено валової продукції на 485 тис.крб, що на 18 тис.крб. менше ніж у 1988 р. до запровадження орендних відносин¹⁰. Така сама ситуація склалася і в решті колгоспів карпатських областей.

Згідно з офіційною статистикою, господарства регіону одержували добрі врожаї овочів, картоплі,

виконували і навіть перевиконували на 17–20 %¹¹ плани заготівель. Та необхідно було ще зберегти й реалізувати цю продукцію без втрат. Однак, будівництво нових і ремонт функціонуючих сховищ та холодильників не здійснювався через відсутність необхідних комплектуючих та обладнання. Втрати вирощеного врожаю сільськогосподарської продукції склали до 30–40 %.

Зауважимо, що архівні джерела містять і цілком протилежні дані, які свідчать про складність виконання визначених державою планів виробництва сільськогосподарської продукції, через що господарства регіону вдавалися до відвертих приписок. Так, керівництво колгоспу "Нове життя" Івано-Франківської області закупило молоко, якого не вистачало до виконання піврічного плану, в сусідніх господарствах і реалізувало державі як продукцію власного виробництва, відзвітувалося про "успішне" виконання і ввійшло в число переможців соціалістичного змагання¹². Практика подібних приписок набула значного поширення. Районні агропромислові об'єднання періодично здійснювало перевірки звітних і статистичних даних колгоспів, радгоспів та агропромислових підприємств з метою виявлення фактів приписок, окомілювання та перекручень державної звітності. Проте, через високі планові завдання керівники господарств продовжували приховувати від звітності додаткові посівні площі, приписувати надой молока.

Так господарства Ужгородського району Закарпатської області закуповували в громадських господарств та господарств населення виноград і овочі й здавали їх в заготконтори на реалізацію як продукцію власного виробництва. У 1980 р. радгосп "Червона зірка" закупив від колгоспів району 126,1 тонни винограду, оформивши в райзаготконторі, як продукцію власного виробництва. Деколи цілі райони рапортували про виконання планів закупок сільгосппродукції, якої колгоспи та радгоспи не виробляли, завдяки припискам і порушенням обліку вирощеного врожаю господарства займали престижні місця в організованому соціалістичному змаганні. Передгірний радгосп ім. Фрунзе с. Худльово, Ужгородського району в 1980 р. відзвітувався про 106-центнерний урожай кукурудзи з гектара (найвищий серед господарств району). Проте, перевірка органів обласної статистики та обласного комітету народного контролю виявила 85 га додаткових, не вказаних у звітності, посівів кукурудзи на сінокосах. Справжній урожай кукурудзи становив 60 центнерів з гектара¹³.

У 1986 р. 9 із 20 господарств Тлумацького району Івано-Франківської області не виконали плани виробництва валової продукції. Складним було фінансове становище господарств, заборгованість за позиками склала 44 млн.крб. Лише один колгосп району спромігся перейти на самофінансування Проте,

⁸ Rozrakh. za Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO) [State Archives of the Transcarpathian region (SATR)], F. P-1, op. 17, od. zb. 238, Ark. 99; O razvytyi bryhadnoi formy orhanyzatsyy truda v kolkhozakh y sovkhozakh Zakarpatskoi oblasti [On the development of the brigade form of labor organization in the collective and state farms of the Transcarpathian region], Uzhhorod, 1988, P. 1 [in Ukrainian].

⁹ Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO) [State Archives of the Transcarpathian region (SATR)], F. R-294, op. 14, od. zb. 675, Ark. 59 [in Ukrainian].

¹⁰ Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoi oblasti [State Archives of Chernivtsi region], F. R-3, op. 4, od. zb. 3008, Ark. 28 [in Ukrainian].

¹¹ DAIFO [SAIFR], F. P-1, op. 1, od. zb. 5274, Ark. 43 [in Ukrainian].

¹² DAIFO [SAIFR], F. R-1, op. 1, od. zb. 5360, Ark. 20 [in Ukrainian].

¹³ DAZO [SATR], F. R-294, op. 13, od. zb. 1184, Ark. 115 [in Ukrainian].

¹⁴ DAIFO [SAIFR], F. R.-1, op. 1, od. zb. 5365, Ark. 57 [in Ukrainian].

РАПО вже у 1987 р. рапортувало про те, що “всі колгоспи району перейшли на госпрозрахунок і самофінансування, створено 51 механізовану орендну бригаду. 12 колективів інтенсивної праці, 25 сімейних колективів, 3 тис. осіб працює за індивідуальним планом”¹⁴.

Така практика господарювання в колгоспах і радгоспах з потурання з боку партійних і управлінських органів призводила до утвердження безвідповідальності керівників та спеціалістів за стан справ, стимулювала вседозволеність, знижувала моральну і матеріальну зацікавленість працівників сільського господарства у збільшенні обсягів виробництва.

З огляду на природні, географічні, кліматичні особливості найбільшого розвитку в аграрній сфері областей Українських Карпат набуло тваринництво. Впродовж 80-х рр. поголів'я великої рогатої худоби зросло з 2097,8 тис. голів до 2478,1, свиней – з 913,1 до 1372,6, а поголів'я овець і кіз дещо зменшилося з 644,9 до 551,3 тис. голів¹⁵. Тваринництво, як і решта аграрних галузей розвивалося екстенсивним шляхом. Характерними рисами якого були: надлишок непродуктивних молочних корів у стаді великої рогатої худоби, відсутність інтенсивної відгодівлі молодняка, незадовільне ветеринарно-санітарне обслуговування тварин, прорахунки у відтворенні продуктивного стада, не достатньо розвиненим залишалося кормовиробництво. В умовах катастрофічної розораності сільськогосподарських угідь, коли сінокоси і пасовища складали лише 32,4 %¹⁶, забезпечити галузь кормами можливо було лише за рахунок природних кормових угідь – карпатських полонин, покращенню яких в аналізований період не приділялося належної уваги. Кормовиробництво не забезпечувалося також достатньою кількістю необхідних машин та механізмів для заготівель, переробки, збереження та роздачі кормів, тому останні використовувалися нерационально.

У 1980 р. комплексна механізація тваринництва досягла лише 42 %, роздача кормів на фермах і комплексах великої рогатої худоби становила лише 45 %. На середину 80-х рр. роздача кормів на фермах великої рогатої худоби зросла до 55%, комплексна механізація на свинофермах склала 68 %, на фермах великої рогатої худоби – 53%, а 40 % робіт у тваринництві продовжували виконуватися з допомогою ручної праці¹⁷. На середину 80-х р. рівень комплексної механізації трудомістких процесів у тваринництві залишався все ще недостатнім. На фермах великої рогатої худоби він складав 58 %, свинофермах – 64 %, птахофермах – 86 %. Ще нижчим цей рівень був на Чернівецьчині – близько 47 % на фермах великої рогатої худоби¹⁸.

Проблеми переведення тваринництва на індустріальну технологію виробництва неодноразово

розглядалися на численних пленумах та з'їздах комуністичної партії. В процесі експлуатації тваринницьких комплексів промислового типу виявлялися недоліки проектування та будівництва. Будівельники допускали відступи від проектних технологій, що стримувало терміни виконання робіт. Спорудження комплексів часто проводилося без належного врахування таких основних факторів розвитку галузі, як міцна кормова база, наукові норми відгодівлі худоби. Тож, впродовж 80-х р. помітних зрушень з впровадження науково-технічного прогресу в аграрній сфері не спостерігалося.

Актуальними залишалися проблеми спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва. Наприклад, у Закарпатській області важливими галузями щодо спеціалізації сільськогосподарського виробництва були виноградарство та садівництво. Проте, площі виноградних насаджень в господарствах області зменшилися впродовж 1970-1984 рр. на 1,0 тис га. і складала у 1984 р. 11,0 тис. га. Тут функціонували 9 спеціалізованих радгоспів, які обробляли 42 % загальної площі виноградників колгоспів і радгоспів. Середньорічне виробництво винограду в області впродовж 1981-1985 рр. знизилося проти 1971–1975 рр. на 25,3 %¹⁹, що було пов'язано з масовим викорчовуванням виноградників у п.п.80-х рр. у зв'язку з проведенням сумнозвісної антиалкогольної кампанії.

В цілому в другій половині 80-х рр. в Україні площі багаторічних насаджень під садами та ягідниками скоротилися на 70, виноградниками – на 33 тис. га. Середньорічне виробництво фруктів і ягід знизилося на 15 %, винограду – на 16 %. Впродовж зазначеного періоду споживання фруктів та ягід становило 49 кг на душу населення при нормі 79²⁰. Машинобудівні підприємства освоїли виробництво лише 20 % технічних засобів, необхідних для механізації цих трудомістких галузей. Для покращення стану справ у вищезазначених галузях Укрсадвинпром розробив Концепцію розвитку садівництва, виноградарства і виноробної промисловості на період 1990-2000 рр. Проте, без належної фінансової підтримки держави, незабезпечення організаційних засад функціонування галузей домогтися стабілізації та подальшого нарощування обсягів виробництва й постачання населенню плодів, ягід і винограду, зупинити відтік висококваліфікованих садівничих та виноградарських кадрів не вдалося.

Спроби вдосконалення спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва здійснювалися без врахування прорахунків попередніх років. Намагання інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в радянський період призвели до уповільнення темпів зростання та подорожчання продовольчих товарів та

¹⁵ Narodne gospodarstvo Zakarpatskoj oblasti. Statystychnyi zbirnyk [National economy of the Transcarpathian region. Statistical collection], Uzhhorod, 1990, P. 80; 28, 34; Statystycheskyi biuletен. Osnovnye pokazately vypolneniya Hosudarstvennoho plana ekonomycheskoho u sotsyalnoho razvytyia Lvovskoi oblasti za 1980 hod [Statistical bulletin. The main indicators of the implementation of the State Plan of Economic and Social Development of the Lviv region for 1980], Lvov, P. 28; Statystychnyi shchorichnyk Chernivetskoj oblasti za 1998 rik [Statistical Yearbook of Chernivtsi region for 1998], Chernivtsi, 1999, P. 97; Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy [Development of rural areas of Ukraine], Kyjiv, IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2006, P. 540, 544, 546 [in Ukrainian].

¹⁶ Rozrakhovano za Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy [Development of rural areas of Ukraine], Kyjiv, IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2006, P. 494–495 [in Ukrainian].

¹⁷ Holyshv A. M., Rykberh D. B. Nauchno-tekhnycheskaia ynformatsiya y propahanda v hosselkhoztekhnnykakh respublyk v uslovyiakh APK. Obzornaia informatsiya [Scientific and technical information and propaganda in the state agricultural machinery of the republics in the conditions of agro-industrial complex. Overview information], Moskva, 1985, P. 4 [in Russian].

¹⁸ Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan [Central State Archive of Public Associations], F. 1, op. 32, od. zb. 2323, Ark. 28 [in Ukrainian].

¹⁹ DAZO [SATR], F.R-294, op. 14, od. zb. 94, Ark.178, 181 [in Ukrainian].

²⁰ DAIFO [SAIFR], F. R-295, op. 5, od. zb. 6119, Ark. 248 [in Ukrainian].

сільськогосподарської сировини. Якщо у 1965 р. державні дотації на підтримання низького рівня цін на продовольство склали 3,5 млрд крб., то у 1984 р. вони досягли 58 млрд крб²¹. У зв'язку з цим у 1986 р. (на XXVII з'їзді КПРС) назріла необхідність переходу до ресурсозберігаючої стратегії інтенсивного розвитку економіки та протизатратної переорієнтації господарського механізму.

Керівництво країни постійно декларувало в державних документах намір вивести країну на вищий рівень виробництва сільськогосподарської продукції, домогтися динамічного розвитку аграрного сектора. Основна увага приділялася збільшенню виробництва зерна, яке справедливо вважалося основою продовольчого фонду. З врахуванням зернофуражу, який використовувався для виробництва продукції тваринництва, зерно складало близько половини продовольчого фонду.

Колгоспи та радгоспи Чернівецької і Закарпатської областей довели середню врожайність зернових у 1984 р. до 30-39 ц/га²². Проте, забезпечити потреби в зерні, до прикладу Закарпатська область, могла за рахунок власного виробництва лише на третину.

Порівнюючи рівень розвитку сільськогосподарського виробництва 50-х і 80-х років минулого сторіччя, слід визнати певні позитивні зрушення. Згідно з офіційною статистикою урожайність зернових зросла в господарствах республіки у 1965 р. на 2,5 %, а на кінець досліджуваного періоду на 52,2 % у порівнянні з 1958 р. В областях Українських Карпат ці показники становили відповідно 27,1 % та 64,7 %²³. Зокрема, у Чернівецькій області врожайність зернових зросла з 19,4 ц/га у 1957 р. до 38,1 в середині 80-х р²⁴. Збільшилися середньорічні показники виробництва продукції тваринництва, овочівництва, надоїв молока. Однак, цього було недостатньо, зважаючи на обсяги тодішніх капіталовкладень в сільське господарство області. Лише за 1980–1985 рр. вони становили 410 млн. крб, основні виробничі фонди колгоспів і радгоспів зросли за вказаний період на 35 % у порівнянні з попереднім п'ятиріччям, тоді як середньорічний обсяг валової продукції лише на 1 %²⁵.

Постійне втручання в діяльність колгоспів та радгоспів представників різних рівнів владних і партійних структур регіону, їх диктат стосовно термінів агротехнічних робіт, ініціювання частих кадрових змін, через недовіру до спеціалістів господарств та інші непопулярні кроки сприяли повільному, але впевненому занепаду сільського господарства. В результаті кадрових змін у господарствах Чернівецької області лише в першій половині 80-х років змінилося 50 % голів колгоспів, 57 % директорів радгоспів та 65 % головних спеціалістів²⁶. До цього слід додати поступове, але планомірне підвищення

цін на промислову продукцію для потреб сільського господарства при практично незмінній ціні на сільськогосподарську продукцію, що інакше як прихованим визиском селянства з боку держави назвати не можна. Численні волонтаристські, вольові кампанії, гігантоманія в аграрному виробництві, перетворення колгоспів у радгоспи та одержавлення кооперації завдало значної шкоди розвитку сільського господарства.

Таким чином, на кінець 80-х рр. домогтися збільшення виробництва продовольства на основі досягнень науково-технічного прогресу, широкого розвитку всіх форм кооперації (що було зазначено в Законі "Про кооперацію в СРСР", 1988 р.), здійснити перехід на повний госпрозрахунок і справжнє самоврядування, покращити умови життя сільських трудівників не вдалося. Агропромислова сфера в державі знаходилася в депресивному, занедбаному стані.

Через надмірну централізацію економіки, опір з боку бюрократичних управлінських структур, щодо реалізації завдань розробленого механізму господарювання, який враховував би регіональні особливості сільськогосподарського виробництва не набуло належного розмаху і реальне впровадження колективного та орендного підряду.

Ситуація потребувала нових докорінних змін на селі. Оскільки Комуністична партія не спромоглася забезпечити ефективного господарювання в аграрній сфері, задовольнити об'єктивні потреби селян, назрівала необхідність вироблення нової реальної аграрної політики.

Жулканич Неля – доктор історичних наук, професор, професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн ДВНЗ "Ужгородський національний університет". Автор 109 наукових та навчально-методичних праць, в тому числі 3 монографій.

Zhulkanych Nelya – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, Uzhhorod National University. Author of 109 scientific and educational works, including 3 monographs.

Жулканич Олександр – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету. Автор 67 наукових та навчально-методичних праць, автор та співавтор 5 монографій.

Zhulkanych Aleksandr – Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Uzhhorod Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics. Author of 67 scientific and educational works, author and co-author of 5 monographs.

Received: 22.04.2022

Advance Access Published: June, 2022

© N. Zhulkanych, O. Zhulkanych, 2022

²¹ Bronshtein M. "O problemakh sovershenstvovaniya ekonomicheskogo mekhanizma APK" [On the problems of improving the economic mechanism of agriculture], *Sotsyalno-ekonomicheskyye problemy razvitiya APK*, Vyp. 820, Tartu, 1988, P. 3 [in Russian, in Estonian].

²² Porhebnik Y. P. Razvytoi sotsyalizm: ekonomika i narodnoye blagosostoianiye. O rabote partiynykh organizatsiyi Ukraynskoï SSR po povysheniyu narodnoho blagosostoianiya [Developed socialism: economy and national welfare. On the work of party organizations of the Ukrainian SSR to increase the people's welfare], Kyjiv, 1985, P. 177 [in Russian].

²³ Narodne gospodarstvo Ukrainskoï RSR v 1965 rotsi. Statystychnyi shchorichnyk. [The national economy of the Ukrainian SSR in 1965. Statistical Yearbook], Kyjiv, 1966, P. 276; Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy [Development of rural areas of Ukraine], Kyjiv, IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2006, P. 499 [in Ukrainian].

²⁴ Bukovyna: istorychnyi narys. [Bukovina: a historical essay], Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, P. 291 [in Ukrainian].

²⁵ Narodnoe khazaiastvo Ukraynskoï SSR v 1985 hodu. Statystycheskyi ezhehodnyk [The National Economy of the Ukrainian SSR in 1985. Statistical Yearbook], Kyjiv, 1986, P. 130 [in Ukrainian].

²⁶ Bukovyna: istorychnyi narys [Bukovina: a historical essay], Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, P. 291 [in Ukrainian].